

TÜRKİYE'DE
“YENİ MUHAFAZAKÂR AİLE”NİN
ORTAYA ÇIKIŞ SÜRECİ
Sakarya Örneği

*Ahmet Faruk KILIÇ**

ÖZET

Genel olarak aile, muhafazakâr bir kurumdur. Muhafazakâr aile, muhafazakâr değerleri diğer ailelere kıyasla daha çok benimseyen ailedir. Türkiye’de 1980’lerden sonra yeni bir muhafazakâr aile ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu aile, 2000’lerin başından itibaren sosyal hayatta daha çok görünmeye başlamıştır. Yeni muhafazakâr aile; bir taraftan muhafazakâr değerleri korumaya çalışırken, öbür taraftan da modernizmle başa çıkmaya çalışmaktadır. Onun gelenek ve modernlik arasındaki dikkate değer tutumları; nicel açıdan da Sakarya örneğinde ele alınmaya çalışılmıştır. Yeni muhafazakâr aile ile ilgili temel gözlem ve varsayımlarımız şunlardır: Türkiye’de yeni muhafazakâr aile toplumun içindedir. Teknolojiden kaçmamakta; televizyon, uydu anten, internet, cep telefonu vb. iletişim araçlarını yoğun olarak kullanmaktadır. Öte yandan manevi değerlerinden de vazgeçmemekte-

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Bölümü.

dir. Bu tutumlar, hem yeni muhafazakâr aile hem de modern hayat için çok önemli tecrübelerdir.

Anahtar Kelimeler: Aile, Muhafazakârlık, Modernizm, Yeni Muhafazakâr Aile, Değişim.

GİRİŞ

*M*odernleşme çabalarına ve değişme süreçlerine rağmen Türk toplumunda tarihi ve geleneksel değerlerini en çok muhafaza eden kurumların başında hala aile gelmektedir.¹ Sosyo-kültür unsurların tarih yapıları geleneklerin içindedir. Geleneklere en fazla bağlı olan kurum da ailedir. Aile bünyesi hem geleneklerine bağlı ve hem de dünyadaki değişmelere uyum gösteren bir karaktere sahiptir. Aile kurumu, bir bakıma tutucu, bir bakıma da yenilikçidir. O sebeple, aile her üç kuşağı da bünyesinde barındırmaktadır.²

2005 yılında Coşkun, tarafından 435 kişi üzerinde yapılan bir anket çalışmasında hayati anlamlı kılan faktörler arasında aile, %81,8'le birinci çıkmıştır.³ Bu durum, Türkiye'de aileye verilen önemi göstermesinden dikkat çekicidir. Aynı şekilde Boğaziçi Üniversitesi ve Açık Toplum Enstitüsü işbirliğiyle 2006'da gerçekleştirilen Türkiye'de Muhafazakârlık konulu araştırmaya göre de Türk toplumunda muhafaza edilmesi gereken kurumların başında aile gelmiştir.⁴

Ülkemizdeki en genel kabullerden birisi; Türk aile yapısının son derece güçlü olduğuna ilişkin söylemdir. Bazı sosyal bilimciler bunun aksini savunmaktadır: "Kanaatimizce güçlü aile söylemimiz büyük ölçüde toplumumuzun kültürümüzün batı toplumlarından farklı öz niteliklere sahip olduğunu varsayan, büyük ölçüde abartılmış, bir etnosentrizmi yansıtmaktadır. Zaman zaman yerli ve yabancı araştırmacıların toplum ve aile yapımız üzerine batıdakinden farklı bir modernleşme ve modernlik çizgisinin varlığına işaret eden gözlem ve araştırmaları bu etnosentrik yaklaşımı daha da güçlendirmiş görünmektedir."⁵

¹ *Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, C. I, s. 23.

² Nihat Nirun, *Sistemik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür*, Ankara 1994, s.XI, XIII.

³ Ali Coşkun, *Sosyal Değişme ve Dini Normlar*, İstanbul 2005, s.199,200.

⁴ Kadir Canatan, *Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi*, Aile Sosyolojisi, İstanbul 2009, s.147.

⁵ Emin Yaşar Demirci, *Değişim Sürecinde Dünyada ve Türkiye'de Aile Ya Da Cemaat-Cemiyet Ayrımında Aileyi Yeniden Düşünmek*, Günümüzde Aile, İstanbul 2007, s.47.

Biz Türk aile yapısının, bazı problemlere rağmen, bilhassa Batı’daki birçok aile yapılarına kıyasla, çok daha sağlam olduğu kanaatindeyiz. Bu düşüncemizi doğrulayan birçok teorik ve pratik bulgu vardır. Mesela, C. W. Mills, Batı ailesiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Evlilikte erkek olsun, kadın olsun birçok insan kişisel sorunlarla karşı karşıya kalabilir. Ama her 1000 evlilikten 250’si, evliliğin ilk dört yılında boşanmayla sonuçlanıyorsa, ortada, aile ve evlilik kurumlarıyla, hatta bunları oluşturan temeldeki diğer toplumsal kurumlarla ilgili yapısal bir sorun var demektir.”⁶ Aynı şekilde, dünya değerler araştırmasına göre “aile, modası geçmiş bir kurumdur” düşüncesine katılanların oranı Fransa’da %36, Hollanda ve İngiltere’de % 25, Türkiye’de ise % 6-8 civarındadır.⁷ Yılmaz Esmer’in “Türkiye Değerler Atlası 2012” çalışmasında bu oran %6 çıkmıştır.

SOSYOLOJİK OLARAK AİLE

Geleneksel olarak aile; iki ya da daha fazla insanın evlilik, kan bağı ya da evlat edinme yoluyla birlikte yaşamasıyla oluşan bir birliktelik, şeklinde tanımlanabilir. Aile aynı zamanda, çocukların bakım ve yetiştirilmesini üstlenen ekonomik bir birlikteliktir.⁸ Bir başka tanıma göre aile; içinde insan türünün belli bir şekilde üretildiği, cinsel ilişkilerin belli bir şekilde düzenlendiği, sosyalleşme sürecinin ilk ortaya çıktığı, karşılıklı ilişkilerin belirli kurallara bağlandığı, o güne dek toplumda meydana getirilmiş kültürel zenginliklerin nesilden nesile aktarıldığı; biyolojik, ekonomik, toplumsal, hukuksal vb. yönleri bulunan, temel bir sosyal birimdir.⁹ Aile, sosyalleşme ve çok önemli fonksiyonlar meydana getirdiğinden dolayı sık sık “temel sosyal kurum” olarak isimlendirilmekte, şöyle ya da böyle bütün toplumlarda varlığını sürdürmektedir.¹⁰

Yukarıdaki bu tanımlar son yıllarda kendilerini aile olarak tanımlayan ve geleneksel aileye meydan okuyan, çoğulcu farklı grupları dışlamaktadır. Bazı sosyal bilimciler şu soruları sormaktadır: Birlikte yaşayan nikâhsız çiftler, bakıcı aileler, birlikte yaşayan yaşlı kız kardeşler, ço-

⁶ Kadir Canatan, *Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi*, Aile Sosyolojisi, İstanbul 2009, s.22.

⁷ Canatan, *Aile Sosyolojisi*, s.77.

⁸ Nijole V. Benokraitis, *Marriages and Families Changes, Choices, and Constraints*, New Jersey 1996, s.3.

⁹ Sezgin Kızılcıkel, Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara 1994, s.10.

¹⁰ George A. & Achilles Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, New York 1979, 146.

cuklu ya da çocuksuz gey ve lezbiyen çiftler, çocuğu anne babasından çok, topluma mal eden komünler ne olacak?¹¹ Sosyal bilimciler bu sorulara farklı şekillerde cevaplar vermektedirler.

Toplumsal bir kurum olarak aile, geleneksel toplumlarda olduğu gibi modern toplumların da önemli toplumsal kurumudur... Toplumun temelinde aile, ailenin temelinde de evlilik yer alır. Denge ve uyuma dayalı sağlıklı bir evlilikten sağlıklı nesiller ortaya çıkar. Sağlıklı nesiller ise sağlıklı ve güçlü bir toplum oluşturur.¹² Aile, toplumun temel bir kurumu olarak tarihten ve sosyal yapıdan kaynaklanan gücünü korumaktadır. Günümüzde alternatif gelişmelere rağmen ailenin bu gücü ve işlevi artarak devam etmektedir. Çünkü toplumların devamlılığı ailenin kültürel varlığına büyük ölçüde bağlıdır.¹³

MUHAFAZAKÂRLIK ve AİLE

Modernleşmenin hızlı olduğu toplumlarda karşımıza çıkan önemli kavramlardan birisi de muhafazakârlıktır. Muhafazakârlık, özellikle kültürel ve ahlaki değerlerdeki hızlı değişmeye (yozlaşmaya) karşı çıkan bir eğilimdir.¹⁴ Muhafazakârlık, liberalizm ve sosyalizm ile birlikte Batı'da son iki yüzyılın temel üç siyasal ideolojisinden birisidir.¹⁵ Bununla birlikte günümüzde muhafazakârlık, daha ziyade kültür alanında eskiyi, yeniyi beraber yaşama ve köklü değer sistemini koruma tavrı olarak kendini göstermektedir. Bu özelliği ona yapıcı bir vasıf kazandırmakta, tutuculuğun zararlı ve yanlış katılıklarından onu korumaktadır.¹⁶

Fransız Devriminin, sanayileşmenin vb. faktörlerin aile üzerindeki olumsuzlukları karşısında Edmund Burke, Louis de Bonald gibi önde gelen muhafazakârlar aileyi savunmak zorunda kalmışlardır.¹⁷ Bonald'a göre toplumun molekülü ailedir, birey değildir. Onun Protestan Reformuna karşı en ciddi suçlaması Protestanlığın boşanmayı meşrulaştırmasıdır.¹⁸

¹¹ Benokraitis, *Marriages and Families Changes, Choices, and Constraints*, s.1.

¹² İsmail Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, Ankara 2009, s.1.

¹³ A. g. e., s. VII.

¹⁴ George A. & Achilles Theodorson, *A Modern Dictionary of Sociology*, s.73.

¹⁵ Robert A. Nisbet, *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*, Haz. Kudret Bülbül, Ankara 2007, s.45.

¹⁶ İhsan Sezal, *Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar*, Ankara 1991, s.89.

¹⁷ Bkz. Tom Bottomore, Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi C. I*, Haz. Mete Tunçay, Aydın Uğur, İstanbul 2006, s.135-142.

¹⁸ A.g.e., s. 155.

Muhafazakâr toplumda, toplumsal düzenin devamlılığı aile, sivil toplum kuruluşları ve devletle garanti altına alınmıştır. Yeni muhafazakârlık, aile ve dinin esas rolünü düzgün bir toplumun zorunlu dayanakları olarak vurgular. Muhafazakârlığın en önemli bulduğu toplumsal kurum ailedir. Geleneğin ve toplumsal değerlerin taşıyıcı kurumu olan ailenin çözülmesi modern dönemin en olumsuz yanıdır... Thomas Fleming’e göre aile beşeri toplumun nihai temeli, hür bir toplumun hakiki dayanağı ve asli bir toplumsal kurumdur.¹⁹

On yedinci yüzyıldan beri modern toplum, insanı devlet iktidarından bin yıl boyunca koruyan eski kurumları aşındırmıştı. Bireycilik, özgürlük, eşitlik, serbest piyasa, bilim ve ilerleme adına modern toplum ve modern sosyal felsefe; ailenin, akrabalık gruplarının, kilisenin, loncanın ve insanların bağlılık duyguları diğer bütün yerel ve bölgesel birliklerin altını oymuştu.²⁰

Aracı kurumların ortadan kaldırılması veya ani bir biçimde sayılarının azaltılması bir taraftan atomize bireylerin, yığınların; diğer taraftan da bu boşluğu doldurmak amacıyla giderek merkezileşen siyasal iktidar biçimlerinin ortaya çıkışı ile sonuçlanacaktı. İşte muhafazakârlık tam da bu sorunun çözümü olarak ortaya çıkıyordu. Aile, komşuluk ve cemaat gibi duyarlılıklarıyla muhafazakârlığın özü, sosyal düzenin merkezileşen politik devletin tecavüzlerinden korunmasıydı.²¹

MODERNLİK ve AİLE

Şüphesiz ki, modernleşme sürecinden en fazla etkilenen kurumlardan birisi de aile kurumudur. Çünkü aile belli bir sosyal düzenin bir parçasıdır. Büyük toplumdaki yapısal ve fonksiyonel değişimler aileye de yansımaktadır. Bu bağlamda aile, tarihi süreçte sürekli bir değişim olgusu içerisinde olmuştur.

Modern toplum, en genel anlamda günümüzdeki toplumu ifade etmektedir. Modernleşme ise, eski zamanların toplum yapısından günümüzdeki toplum tipine doğru bir değişim sürecini ifade etmektedir.²² Anthony Giddens’a göre, modernleşme süreci 17. yüzyılda Avrupa’da başlamış ve bundan sonra bütün dünyayı etkisi altına almıştır. Abel Je-

¹⁹ Yalçın Akdoğan, *Muhafazakâr Demokrasi*, Ankara 2003, s.56,57.

²⁰ Nisbet, *Muhafazakârlık Düş ve Gerçek*, s.8.

²¹ A.g.e., s.10.

²² Bkz. Kızılçelik, Erjem, s.299.

annier modernliğe geçişte bilimsel, siyasal, kültürel ve endüstriyel devrimlerden bahsetmektedir.²³

Sanayi toplumu, genellikle “açık bir toplumdur”. Böylesi bir toplum tipinde geniş ve yaygın aile tipine yer yoktur. Geniş ve yaygın aile sosyal hareketlilik açısından engel teşkil eder. Sanayileşmiş bir toplumda geleneksel ailenin fonksiyonlarını bir çok bürokratik örgüt üstlenmiştir. Bu açıdan sanayi toplumlarında ailenin fonksiyonları sınırlanmıştır. Sanayi toplumunda egemen olan aile tipi kadınla erkeğin eşit olduğu çekirdek ailedir. Ayrıca sanayi toplumlarında bireyleri ve grupları birbirine bağlayan bağlar zayıftır ve bireyler büyük kitleler içinde yalnızdırlar. Böylece anomi ve yabancılaşma bu toplumlarda oldukça fazladır.²⁴

Sosyoloji’de yaygın kabul, tarihi süreçte ailenin; geniş aileden çekirdek aileye doğru bir değişim gösterdiği yolundadır. Bu modernleşmenin zaruri sonuçlardan birisidir. Fakat çağdaş sosyolog Anthony Giddens, bunun Batı Avrupa için çok doğru olmadığını savunmaktadır: Bir zamanlar sosyologlar modern dönemden önce Batı Avrupa’daki yaygın aile biçiminin geniş aile olduğunu düşünüyorlardı. Araştırmalar, bu görüşün yanlış olduğunu göstermiştir. Öyle görünüyor ki, bir babadan, bir anneden ve bağımlı çocuklardan oluşan çekirdek aile uzun zamandır en tanınmış aile biçimi olagelmıştır.²⁵

OSMANLI’DA MUHAFAZAKÂRLIK, MODERNLİK VE AİLE

Bazı araştırmacılara göre Osmanlı dönemi, klasik ve modernleşme dönemi olarak ikiye ayrılabilir. Birincisi XVIII. yüzyıl sonuna kadar devam etmiştir. İkincisi Nizamı Cedit hareketinin başladığı 1790’lardan Cumhuriyet’in ilan edildiği 1923’e kadar devam etmiştir.²⁶

Modernleşme çabaları aileyi derinden etkilemiştir. Bu dönemde aile fertlerinin davranış kalıplarında önemli değişimler meydana gelmiştir. 1830’lu yıllarda Türk toplumunu gözlemleyen Ch. Mac Farlane ve A.

²³ Bkz. Fahrettin Altun, *Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş*, İstanbul 2002, s.22.

²⁴ Kızılçelik, Erjem, s. 354.

²⁵ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, Haz. Cemal Güzel, İstanbul 2008, s.248.

²⁶ Bkz. Ahmet Tabakoğlu, *Osmanlı Toplumunda Aile*, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi, Ankara 1992, C. I, s.92.

Slade gibi gözlemciler şu üç unsura şahit olduklarını ifade etmişlerdir: İçki içilmesi, alenen kumar oynanması, kadınlarla dans edilmesi.²⁷

Tanzimat döneminde İstanbul’da, çoğu hem bahçe, hem de birahane olan bir sürü basit küçük tiyatro mevcuttu. Ekseriya İtalyan oyuncuların görev yaptığı bu yerlerden başka, çıplak, boyalı, arsız Fransız kadınlarının bir meyhane orkestrası refakatinde hafif-meşrep şarkılar söylediği basit tiyatrolar da vardı. Buraların müşterileri umumiyetle Türklerdi.²⁸ Tanzimat’tan önce başlayan ve aile yapısını derinden etkileyen bu durum; Meşrutiyet döneminde de devam etmiştir. M. Akif Ersoy’un “Meyhane” isimli şiiri bunun çarpıcı göstergelerinden birisidir.²⁹

Osmanlı’nın en önemli modernleşme projelerinden birisi olan Tanzimat Fermanı, aile ile ilgili bir değişiklik önermemiştir. Bununla birlikte fermanın aileye çok önemli yansımaları olmuştur. Mesela, 1859 tarihinde İstanbul’da ilk kız rüştiye okulu açılmıştır. Arazi hukuku alanında ilk defa kadın erkekle eşit hakka sahip kılınmış ve cariyelik kaldırılmıştır. Ayrıca yabancılarla evlilik, giyim kuşam alanlarında da yenilikler yapılmış, bazı kadın yazarlar ön plana çıkmışlardır.³⁰

Meşrutiyet döneminde ailenin modernleşmesine yönelik talepler daha da kuvvetlenmiştir. O dönemin garpçıları şunları talep etmişlerdir: Kadının ve genç kızlar kaç-göçü terk etmeliler, her erkek görüp beğendiği ve seçtiği kızla evlenmelidir. Padişah tek eşli olmalı ve cariyeye edinmemelidir. Görücülük âdetine son verilmelidir. Kadınlar için tıbbiye mektebi açılmalıdır. Kadınların kıyafetine hiç kimse müdahale etmemelidir.³¹

Osmanlı’da aile konusunda bu tarz modern talep ve eğilimler karşısında, muhafazakâr tepkiler de gecikmeden gelmiştir. Onlar temel olarak, kadının uygun şartlarda eğitimine karşı çıkmazken, ailenin Batı’dan esen rüzgârlara karşı korunması gerektiğini savunmuşlardır.³²

II. Meşrutiyetten sonra, daha önce başlayan Batılılaşma hareketleri hız kazanmıştır. Giyim ve adetlerdeki Batılılaşma, dini otoritelerden endişeli bir

²⁷ Tuncer Baykara, *Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi*, Ankara 1992, s.203.

²⁸ Dilaver Cebeci, *Tanzimat ve Türk Ailesi*, İstanbul 1993, s.152.

²⁹ Bkz. M. Akif Ersoy, *Safahat*, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul 1993, s.32-36.

³⁰ Bkz. Kadir Canatan, *Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi*, Aile Sosyolojisi, İstanbul 2009, s.136-137.

³¹ Canatan, *Aile Sosyolojisi*, s.137.

³² Bkz. a.g.e., s. 137.

karşılık getirecek kadar ileri gitmiştir. Nisan 1911’de Şeyhulislam, Müslüman kadınların Avrupalı gibi giyinmemeleri üzerine bir ihtiyar yayınladı ve aynı yıl kabine, alenen oruç yiyenlerin tutuklanmasına ve para cezasına çarptırılmasına yetki veren bir kararname çıkardı. Fakat bu tedbirler, toplumun gittikçe artan modernleşmesini durdurmada pek az işe yaradı.³³

1917’de kadın haklarının sağlanması yönünde önemli bir ileri adım teşkil eden yeni bir Aile Hukuku Kararnamesi kabul edildi... Kararname, boşanma ve tek karılık hakkı da dahil olmak üzere, kadınlara evlenme akdine bazı şartlar koydurmak ve uygulatmak hakkı vermek suretiyle, onlar lehinde bir çok değişiklikleri içine alıyordu.³⁴

M. Akif Ersoy gibi muhafazakârlar³⁵, aile alanında yaşanan gelişmeleri kaygıyla karşıladılar. Onlar, aile konusunda bir taraftan cahil yığınları öbür taraftan da Batıcıları eleştirdiler. Onlara göre her iki kesim de ailenin önemini tam manasıyla anlayamamıştır:

Hayat-ı aile dünyada en safalı hayat,
Fakat o alemi bizler tanır mıyız? Heyhat!³⁶
..... Ya şeriat ne için
Bize evlenmeyi ta dörde kadar emretsin?
İki alsam ne çıkar saye-i hürriyette?
Boşamışsam canım ister boşarım elbette.
İşte meydanda Kitap! Hem alırız, hem boşarız!
- Dara geldin mi, şeriat! Sus ulan iz’ansız!
Ne zaman cami’e girdin? Hani tek bir hayrın?³⁷
“Aili bir inkılab olsun!” diyen me’yus olur;
Başka hiçbir şey kazanmaz, sade bir ...olur.
Çünkü “çıplak” inkılabatın rezalettir sonu...
Ey deni kundakçılar, biz sizde çok gördük onu!³⁸

³³ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara 1991, s.228.

³⁴ A.g.e., s.229.

³⁵ M. Akif Ersoy, geleneksel değerlerle modern değerleri uyum içerisinde uzlaştırmaya çalıştığından dolayı; onu ve onun gibileri “yeni muhafazakârlar” olarak isimlendirmek kanaatimizde daha isabetlidir.

³⁶ Ersoy, Safahat, s. 103.

³⁷ A.g.e., s.113,114.

³⁸ A.g.e., s.198.

O zaman iş bitecekmış... O zaman kızlarımız
Şu tutundukları gayet kaba, pek manasız
Örtüden sıyrılacak... Sonra da erkeklerden,
Analık ilmini tahsil edecekmış...Zaten,
Müslümanlar o sebepten bu sefalette imiş:
Ki kadın “sosyete” bilmezmiş, esarette imiş!
Din için, millet için iş görecek alçağa bak:³⁹

CUMHURİYET SONRASI MUHAFAZAKÂRLIK, MODERNLİK ve AİLE

Türkiye’de Cumhuriyet; köklü bir modernleşme hamlesi olarak tezahür etmiştir. Osmanlı’dan beri devam eden ve içinde tedriciliği de barındıran modernleşme gayretleri, cumhuriyetle birlikte büyük bir hız kazanarak zirve noktasına ulaşmıştır. On yıllarca devam eden tartışmalara birkaç sene içinde son noktalar konmuştur. Bu köklü ve ani değişimler kaçınılmaz bir şekilde muhafazakâr tepkileri de beraberinde getirmiştir.

Reform devreleri boyunca aile ve kişi hukuku konularında Şeriat hukukçularının tekeliye dokunulmamıştı. Mustafa Kemal buna son vermeğe kararlıydı. 1924 başlarında Adalet Bakanı Seyyid, geliştirilmiş bir şekil içinde, 1917’nin Aile Hukuku Kararnamesinin yeniden kabulünü teklif etti. Fakat Mustafa Kemal, yorum hünerleriyle ne kadar liberalleştirilmiş ve modernleştirilmiş olursa olsun, Şeriata dayanan bir kanuna ilgi duymuyordu...11 Eylül 1924’te yirmi altı hukukçudan kurulu bir komisyon, İsviçre Medeni Kanununu Türk ihtiyaçlarına adapte etmek göreviyle işe koyuldu. Tamamlanan Medeni Kanun 17 Şubat 1926’da Meclisçe onaylandı ve 4 Ekim’de yürürlüğe girdi.⁴⁰

Bernard Lewis, İsviçre Medeni Kanununun Türkiye’yi bir anda İsviçre haline getirmedeğini, sadece merkezi yerlerde uygulandığını, taşrada ise eski uygulamaların devam ettiğini ifade etmektedir. Ona göre bu ve benzer modernleşmeler, muhafazakârları “yeraltı direnme rolü”ne zorlamıştır.⁴¹ A. Giddens’in ifade ettiği gibi, ailenin modernleşmesi dünyanın her yerinde aynı hızla ilerlememiş, geleneksel aile pratikleri varlık-

³⁹ A.g.e., s.152.

⁴⁰ Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s.271.

⁴¹ Bkz. a.g.e., s.272.

larını sürdürmüşlerdir. Hatta bazı yerlerde, gelenek hesabına modernleşmeden tersine dönüşler de yaşanmıştır.⁴²

Cumhuriyet sonrası Türkiye’de muhafazakâr ailenin kökenlerini bu noktada aramak gerekir. Bu dönemdeki hızlı modernleştirme dalgaları, muhafazakâr tepkilere sebep olmuştur. Bu tepkiler, daha çok halk katmanlarında ve özel yaşam bağlamında verilmiştir.

Türkiye’de 1925’lerden sonra hız kazanan bu muhafazakâr tepkiler; 1950’lere kadar daha çok perde altından ve gayri resmi olarak gerçekleşmiştir. Bu tarihten sonra tepkiler; Demokrat Partiye verilen destek, açılan imam hatip kursları, İlahiyat Fakültesi, İmam Hatip Okulları ve Yüksek İslam Enstitülerine sahip çıkarak kamusal alana da yansımıştır. 1960 Darbesine tepki bağlamında, ilerleyen yıllarda Adalet Partisi’nin yükselişi de aynı çizginin bir devamıdır.

Türkiye’de muhafazakârlık ve muhafazakâr aile 1980 Darbesine de tepki vermiştir. Turgut Özal’ın Anavatan Partisi’nin desteklenmesi de aynı çizginin bir devamı olarak görülebilir. Fakat bu dönemde muhafazakâr aile yeni bir şekle bürünmüştür. Çünkü bu dönem; bütün dünyada liberalliğin, modernliğin yükselişe geçtiği bir zaman dilimidir. Bu büyük dalgaların Türkiye’deki muhafazakâr aileyi yakından etkilemesi kaçınılmazdı. İlk bakışta, modernliğin muhafazakârlığı bitireceği beklenirken Türkiye’deki süreç böyle olmamıştır.

Türkiye’de muhafazakâr aile; kendi değerlerini modernlik içinde korumayı başarmıştır. 1980’lerden 2000’lere kadar bu çerçevede çok önemli tecrübeler yaşanmıştır. Gelenek ve modernliğin aynı çatı altında uyum içinde yorumlanması Türkiye’de muhafazakâr ailenin büyük bir başarısıdır. Bize göre bu aile; bazı yönlerden seleflerinden de farklıdır. Bundan dolayı biz bu aileyi “**yeni muhafazakâr aile**” olarak tanımlıyoruz.

Yeni muhafazakâr aile; dini, ahlaki ve geleneksel değerlere diğerlerinden daha fazla bağlı olan ailedir. Modernleşmeye peşinen karşı değildir, fakat buna itiyatla yaklaşır. Modern bilim ve teknolojiye yararlanır, bunları muhafazakâr değerlerini geliştirmek için kullanma eğilimindedir. Demokrasiye taraftardır. Modern eğitime taraftardır. Kızların üniversitede başörtüsüyle okumasını ister. Kadının muhafazakâr kılığıyla, sosyal hayatta ve siyasette daha fazla yer alması gerektiğini savunur. Kadın uygun

⁴² Bkz. Giddens, *Sosyoloji*, s.253.

ortamını bulduğu zaman çalışabilir. Din, vicdan ve ifade özgürlüğüne taraftardır. Dini grup ve cemaatlere sempatiyle yaklaşır. Türkiye’de din-darlara belli oranda haksızlık yapıldığını düşünür. AB’ye giriş konusunda çekinceleri vardır. Kürtaj, eşcinsellik gibi modern davranışlara karşıdır.

ANKET BULGULARI, UYGULAMA ve YÖNTEM

Yukarıdaki temel gözlem ve kabullerimizi tecrübi olarak da test etme bağlamında, Sakarya’da, 05/03/2012-01/05/2012 tarihleri arasında, tarafımızdan bir anket çalışması yapılmıştır. Nicel araştırmanın evreni Sakarya’dır. Anket; Sakarya’da oturan 50 muhafazakâr aile ferdine uygulanmıştır. Deneklerin ve ailelerinin muhafazakâr olmasına bilhassa dikkat edilmiştir. Soruların hazırlanmasında Likert ölçeğinden, verilerin değerlendirilmesinde SPSS (15.0) programından yararlanılmıştır. Cinsiyet dağılımı %60 kadın, %40 erkek şeklinde olmuştur.

Tablo-1: Size göre ideal çocuk sayısı kaçtır?

	Dağılım	Yüzde(%)
2 Çocuk	5	10.0
3 Çocuk	21	42.0
4 Çocuk	17	34.0
5 Çocuk	5	10.0
6 Çocuk	1	2.0
7 ve Üstü Çocuk	1	2.0

Yukarıdaki tablo, muhafazakâr aile fertlerinin ideal çocuk sayısı ile ilgili görüşlerini yansıtmaktadır. Buna göre ideal çocuk sayısı 3 ve 4 çocukta yoğunlaşmaktadır. 2010 yılında Kılıç, tarafından yapılan benzer bir çalışmada ideal çocuk sayısının 2 ve 3’te yoğunlaştığı tespit edilmiştir.⁴³ Bu konuda muhafazakâr ailelerde yukarı doğru bir eğilimin olduğu görülmektedir. Bunda; Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı, Aile ve Sosyal Po-

⁴³ Bkz. Ahmet Faruk Kılıç, *Conservative Family in Turkey in the Context of Modernization*, International Family Conference, İstanbul 2010, s.174.

litikalar Bakanlığı gibi, resmi ve sivil toplum kuruluşlarının düzenleme ve çalışmalarının etkili olduğu düşünülebilir.

Tablo-2: Çocuğunuzun ya da yakınlarımızın kaç yaşlarında evlenmesini isterdiniz?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
18-22 Yaş	12	24.0
23-27 Yaş	38	76.0

Yukarıdaki tablo, muhafazakâr ailelerde evlenme yaşının yukarıya doğru yükseldiğini göstermektedir. Evlilik yaşının artması modern bir durumdur. Bu durum, muhafazakârlar arasında da artma eğilimindedir.

Tablo-3: Çocuğunuzun hangi usulle evlenmesini isterdiniz?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Görücü usulüyle	14	28.0
Aracılar vasıtasıyla	20	40.0
Kendisi tanışarak	16	32.0

Yukarıdaki tablo, muhafazakâr ailenin bir diğer modern eğilimini göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Deneklerin %72'si çocuklarının aracılı vasıtasıyla ya da kendisinin tanışarak evlenmesini istemektedir. Bunlar görücü usulüne göre modern tutumlardır. Deneklerin %32 gibi önemli bir kesiminin; kendisi tanışarak evlensin demesi, eski muhafazakârlıkla asla bağdaştırılmayacak bir tutumdur.

Muhafazakâr aile, ekonomik açıdan kendisini orta sınıf olarak algılamaktadır. Katılımcıların %70'i ailelerini ekonomik açıdan orta halli olarak tanımlamıştır. %28'i ailelerini iyi halli olarak tanımlamıştır. Bu durum, ekonomik açıdan muhafazakâr ailenin kendisini, yükselen orta sınıf olarak gördüğünü göstermektedir.

Muhafazakâr ailede anneler, babalar ve sevgililer gününü kutlama oranları da şöyledir: Sürekli kutlayanlar %28, ara sıra kutlayanlar %42,

hiç kutlamayanlar %30. Ara sıra kutlama oranının yüksek olması muhafazakâr ailenin bu konuda giderek modernleştiğini göstermektedir.

Tablo-4: Mutluluk açısından ailenizi nasıl tanımlıyorsunuz?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Çok mutlu	10	20.0
Mutlu	33	66.0
Az mutlu	7	14.0

Yukarıdaki tablo, muhafazakâr aile fertlerinin kendisini %20 oranında çok mutlu olarak tanımladığını göstermektedir. Bu rakam %12,6 olan⁴⁴ Türkiye ortalamasının oldukça üzerindedir. Mutlu olarak tanımlama oranı ise %66’dır. Bu konudaki Türkiye ortalaması %65’tir.⁴⁵ Kendini az mutlu olarak tanımlayanlar ise %14 oranındadır. Yaptığımız araştırmada kendisini mutsuz olarak tanımlayan deneye rastlanmamıştır. Muhafazakâr aile fertlerinin %94’ü kişisel ya da ailevi mutlulukta dini değerlerin çok önemli olduğunu düşünmektedir.

Tablo-5: Sizce, kişisel ya da ailevi mutlulukta parasal imkanlar ne oranda önemlidir?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Çok önemlidir	8	16.0
Önemlidir	27	54.0
Az önemlidir	15	30.0
Önemsizdir	0	0.0

Muhafazakâr aileler kişisel ya da ailevi mutlulukta, parasal imkanları da önemli bulmaktadırlar. Bu konuda önemli diyenler %54’le çoğunluğu oluşturmaktadır. Parasal imkanları çok önemli bulanlar %16, az önemli bulanlar ise %30, önemsiz bulma oranı ise %0’dır. Bu tablo ile bir üst veriler birlikte ele alındığında; muhafazakâr aile fertlerine göre kişisel ve ailevi mutlulukta hem dini değerlerin hem de maddi imkanların birlikte

⁴⁴ Bkz. Doğan, *Dünden Bugüne Türk Ailesi*, s.170.

⁴⁵ A.g.e., s.170.

düşünüldüğü görülmektedir. Para ile dinin uzlaştırılmasını modern bir tutum olarak değerlendirilebilir.

Muhafazakâr ailelerde evin hanımının dışarıda çalışma oranı %10'dur. %90 oranında evin hanımı çalışmamaktadır. Kadın çalışmalı mı, sorusunun bulguları ise şöyledir:

Tablo-6: Size göre kadın dışarıda çalışmalı mıdır?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Mutlaka çalışmalıdır	2	4.0
Çalışmamalıdır	3	6.0
Uygun ortam varsa çalışmalıdır	45	90.0

Yukarıdaki tablo, muhafazakâr ailenin modernleşme eğilimini göstermesi bakımından çok dikkat çekicidir. Muhafazakâr fertler kendi anneleri çalışmasa da %90 oranında kadının uygun ortamda çalışmasını arzulamaktadır.

Eski muhafazakârlıkta, yanında bir hizmetkârı ile dışarı çıkabilen kadın, bütün gününü evde geçiriyordu.⁴⁶ Kadının çalışması tamamen modern bir tavidir. Burada "uygun ortam" kavramına dikkat etmek gerekir. Yeni muhafazakârlar, çalışma şartlarının kendi değerlerine göre düzenlenmesini arzulamaktadır.

Kızlar üniversitede okumalı mıdır, sorusuna % 88 oranında evet cevabı verilmiştir. Hayır, diyenler %12'dir. Kararsız yoktur. Bu durum muhafazakâr ailenin modernleşme eğilimini gösteren başka bir veridir.

Tablo-7: Muhafazakâr gençlerin flört etmesini nasıl karşılırsınız?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Hoş karşılarım	1	2.0
Temkinli karşılarım	21	42.0
Bu durumu asla hoş karşılamam	28	56.0

⁴⁶ Cebeci, Tanzimat ve Türk Ailesi, s.98.

Bu tabloya göre, %42’lik bir kesim muhafazakâr gençlerin flört etmesini temkinle karşılamaktadır. %56’lık bir kesim ise, bu durumu asla hoş karşılamamaktadır. Flörtün %42 oranında temkinle karşılanması, muhafazakârlar arasında modernleşme eğilimleri olarak değerlendirilebilir. Çocuğunuzun flört etmesine müsaade eder misiniz, sorusuna %66’lık kesim asla etmem demiştir, %2 ise, ederim demiştir. %32’lik bir kesim ise, ciddiyseler ederim demiştir.

Muhafazakâr ailede; aile büyüklerine geleneksel kalıplar içerisinde saygı gösterilmektedir. Mesela, %76’lık bir kesimde ailede büyüklerinin yanında hiç ayak ayaküstüne atılmamaktadır. %22’lik bir kesimde ise, arasına atılmaktadır.

Muhafazakâr aile fertlerinden %12’si genellikle kot giydiklerini, %30’u arasına kot giydiğini, %58’i ise hiç kot giymediğini ifade etmiştir. Buna göre muhafazakâr ailede %42’lik bir kesimin kot giydiğini görüyoruz. Bu oran modern eğilimler açısından önemlidir.

Muhafazakâr ailelerin %14’ü düzenli bir şekilde büyük alışveriş merkezlerine gittiklerini, %72’si ise, arasına gittiğini, %14’ü ise büyük alışveriş merkezlerine hiç gitmediklerini ifade etmişlerdir. Bu durum muhafazakâr ailelerin %86 civarında bir kesiminin tüketim alışkanlıkları bağlamında modernleşme eğilimi taşıdığını göstermektedir.

Evde internet olma oranı %56’dır. Evinde internet bağı olmayanların oranı %44’tür. Muhafazakâr ailelerin %82’sinde uydu anten ya da kablolu tv vardır. %18’inde uydu anten ya da kablolu tv yoktur.

Muhafazakâr ailelerin yazın halk plajlarında denize girme oranları şöyledir: %24 buralarda arasına denize girmektedir. %2 her zaman girmektedir. %74 ise, halk plajlarında denize girmemektedir. %98 denize girerken tesettürlü olmaya özen göstermektedir. Muhafazakâr ailelerin %82’si tatil yerlerinin “muhafazakâr yerler” diye ayrılmasını istemektedir. %12’si ise bunu istememektedir.

Tablo-8: Türkiye'deki dini grup ve cemaatlere nasıl bakıyorsunuz?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Hepsi iyidir	9	18.0
Hepsi kötüdür	2	4.0
Bazıları iyi, bazıları kötü	34	68.0
Fikrim yok	5	10.0

Genel olarak muhafazakâr aileler, dini gruplara sempatiyle bakmaktadır. %18'ine göre dini grupların hepsi iyidir. %68'ine göre dini grupların bazıları iyidir bazıları kötüdür. Bu konuda %10'unun fikri yoktur. Dini gruplara sempati duyma, eski muhafazakârlığın da temel özelliklerinden birisidir.

Tablo-9: Size göre Türkiye'de dindar insanlara haksızlık yapılıyor mu?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Evet	21	42.0
Hayır	3	6.0
Biraz	25	50.0
Fikrim yok	1	2.0

Muhafazakâr aile fertlerinin %42'sine göre Türkiye'de dindar insanlara haksızlık yapılmaktadır. % 50'sine göre ise biraz haksızlık yapılmaktadır, %6'sı ise dindarlara haksızlık yapılmadığı kanaatindedir.

Tablo-10: Size göre Türkiye'de Alevilere haksızlık yapılıyor mu?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Evet	6	12.0
Hayır	21	42.0
Biraz	8	16.0
Fikrim yok	15	30.0

Muhafazakârların %12'sine göre Türkiye'de Alevilere haksızlık yapılmaktadır. %16'sına göre biraz haksızlık yapılmaktadır. İkisinin top-

lamı %28 etmektedir. %42’sine göre ise Alevilere haksızlık yapılmamaktadır. Bu konuda %30’luk bir kesim, fikri olmadığını belirtmiştir.

Tablo-11: Size göre Türkiye’de gayri müslimlere haksızlık yapılıyor mu?

	<i>Dağılım</i>	<i>Yüzdeler(%)</i>
Evet	2	4.0
Hayır	34	68.0
Biraz	3	6.0
Fikrim	11	22.0
yok		

Muhafazakârların %68’ine göre Türkiye’de gayri müslimlere haksızlık yapılmamaktadır. %4’üne göre haksızlık yapılmaktadır. %6’sına göre biraz haksızlık yapılmaktadır. İkisinin toplamı %10 etmektedir. Bu konuda %22’lik bir kesimin fikri yoktur.

Tablo-12: Size göre Türkiye Avrupa Birliğine girsin mi?

	<i>Dağılım</i>	<i>Yüzdeler(%)</i>
Evet	19	38.0
Hayır	23	46.0
Fikrim	8	16.0
yok		

Muhafazakâr ailelerin %38’ine göre Türkiye Avrupa birliğine girmelidir. %46’sına göre girmemelidir. Bu konuda %16’lık bir kesim, fikri olmadığını söylemiştir.

Tablo-13: Sizce demokrasi nasıl bir şeydir?

	<i>Dağılım</i>	<i>Yüzdeler(%)</i>
İyidir	24	48.0
Çok iyidir	8	16.0
Kötüdür	6	12.0
Fikrim yok	12	24.0

Muhafazakârların %48'ine göre demokrasi iyidir, %16'sına göre çok iyidir. %12'sine göre kötüdür. %24'ü ise, bu konuda fikri olmadığını belirtmiştir. Bu tablo, muhafazakârların %64 oranında demokrasiyi benimsediklerini göstermektedir.

Tablo-14: Eşcinselliğe nasıl bakıyorsunuz?

	Dağılım	Yüzdeler(%)
Kesinlikle karşıyım	42	84.0
Karşıyım	6	12.0
İnsanların kendi tercihi	1	2.0
Fikrim yok	1	2.0

Muhafazakârlar, %84 oranında eşcinselliğe kesinlikle karşıdır. %12'si de karşıdır. İkisinin toplamı %96 etmektedir.

Muhafazakâr aile fertleri çocuklarının, kumar, alkol ve uyuşturucu kullanan birileriyle evlenmesini asla istememektedir. Muhafazakârlar, %100'lük oranda çocuklarının kumar, alkol ve uyuşturucu kullanan birileriyle evlenmesine müsaade etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Muhafazakâr aileler %98 oranında çocuklarının dindar olarak yetişmesini istemektedir. Bu konuyu çocuğun kendi tercihi şeklinde algılayanlar %2'dir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Aile, en önemli insani ve sosyal kurumlardan birisidir. Sadece geleneksel toplumlar için değil, modern toplumlar için de son derece önemlidir. Aile, ferdi ve toplumu derinden etkilemektedir. Aynı şekilde, ailenin kendisi de toplumsal faktörlerden etkilenmektedir. Muhafazakârlık; ailenin en önemli özelliklerinden birisidir. Önce Batı'da başlayan modernizm dalgaları, gerek Batı ailesini gerekse modernleşen diğer toplumların aile yapılarını derinden etkilemiştir. Bu dalgalar karşısında muhafazakâr tepkiler gecikmemiştir.

Türk-Osmanlı ailesi, muhafazakâr bir ailedir. Bu aile, Tanzimat'tan sonra hızla modernleşmeye başlamıştır. Bunlar karşısında muhafazakâr tepkiler de verilmiştir. Bilhassa, ailenin muhafazakâr yapısını aşındıran yenilikler, ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Cumhuriyet'ten sonra ailedeki değişim ve modernleşme hız kazanmıştır. Muhafazakâr aile, 1950'lere

kadar ölüm kalım mücadelesi vermiş ve varlığını sürdürmüştür. 1950’lerden 1980’lere kadar, sosyal hayatın her alanında yavaş yavaş konumunu güçlendirmiştir. 1980’lerden sonra, sosyal hayatta kendini giderek artan bir şekilde göstermeye başlamıştır. Bütün bu süreçler içerisinde, kendisi de belli oranda değişimler yaşamıştır.

Türkiye’de 2000’lerden itibaren, yeni bir muhafazakâr aile ile karşılaşırız. Bu yeni aile; sosyal hayatın merkezine yerleşmiştir. Bu yeni muhafazakâr aile, birçok açıdan eski muhafazakâr formlardan farklıdır. Yeni muhafazakâr aile; bir taraftan modernizmden alabildiğine etkilenirken, bir taraftan da onun içinde varlığını sürdürmeye çalışmaktadır.

Yeni muhafazakâr aile, dini ve ahlaki değerlerini koruyarak modernleşmeye çalışmaktadır. Gelenek ve modernliğin aynı potada eritilmesi, yeni muhafazakâr ailenin büyük bir başarısıdır. Alış-veriş kuramı açısından bakıldığında, bu aile toplumun diğer kesimleriyle de etkileşim içerisinde. Onu içine kapalı ve etnosentrik bir şekilde tanımlamak doğru değildir. O, Türkiye’de ekonomik, siyasi ve kültürel muhafazakârlığın temel taşıyıcılarından birisidir. Sakarya evreninde yaptığımız nicel araştırma; bu aile ile ilgili temel varsayımlarımızı doğrulamıştır.

Türkiye’de ortaya çıkan bu yeni aile; birçok açıdan çok önemli tecrübeler ortaya koymaktadır. Onun tecrübeleri daha kapsamlı araştırmalarla ele alınmalıdır. Bu durum, Türkiye’deki genel aile yapısı açısından da büyük önem taşımaktadır.

Devlet ve sivil toplum kuruluşları, muhafazakâr değerleri koruyup geliştirmek için daha fazla tedbirler almalıdır. Bilhassa çocuk ve gençler modernliğin olumsuz etkilerinden korunmalıdır. Aile ile ilgili çalışmalar teşvik edilmelidir. Bunların sonuçları raporlaştırılıp uygulamaya konmalıdır. Çünkü, aileyi korumanın bütün toplumu, hatta bütün insanlığı korumak manasına geldiği asla unutulmamalıdır. ▽

KAYNAKLAR

- AKDOĞAN, Y. (2003). **Muhafazakâr Demokrasi**, Ankara: Ak Parti Yayınları
- ALTUN, F. (2002). **Modernleşme Kuramı: Eleştirel Bir Giriş**, İstanbul: Yöneliş Yayınları
- BAYKARA, T. (1992). "Değişme ve Medeniyet Anlayışı Açısından XIX. Asırda Osmanlı Yöneticilerinin Aile Yapısı", **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C. I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları
- BENOKRAITIS, N. V. (1996). **Marriages and Families Changes, Choices, and Constraints**, New Jersey: Prentice Hall
- BOTTOMORE, T., Nisbet, R. (2006). **Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi C. I**, Haz. Mete Tuncay, Aydın Uğur, İstanbul: Kırmızı Yayınları
- CANATAN, K. (2009). **Aile Sosyolojisi: Konuları, Perspektifi ve Gelişimi, Aile Sosyolojisi**, Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap
- **Türk Ailesinin Tarihsel Gelişimi, Aile Sosyolojisi**, Kadir Canatan ve Ergun Yıldırım, İstanbul: Açılım Kitap
- CEBECİ, D. (1993). **Tanzimat ve Türk Ailesi**, İstanbul: Ötüken Yayınları
- COŞKUN, A. (2005). **Sosyal Değişme ve Dini Normlar**, İstanbul: DEM Yayınları
- DEMİRCİ, E. Y. (2007). **Değişim Sürecinde Dünyada ve Türkiye’de Aile Ya Da Cemaat-Cemiyet Ayrımında Aileyi Yeniden Düşünmek, Günümüzde Aile**, İstanbul: Ensar Neşriyat
- DOĞAN, İ. (2009). **Dünden Bugüne Türk Ailesi**, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları
- ERSOY, M. A. (1993). **Safahat**, Haz. M. Ertuğrul Düzdağ, İstanbul: İFAV Yayınları
- GEORGE A. & ACHILLES T. (1979). **A Modern Dictionary of Sociology**, New York: Barnes & Noble Books
- GIDDENS, A. (2008). **Sosyoloji**, Haz. Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları
- KILIÇ, A. F. (2012). **Conservative Family in Turkey in the Context of Modernization, International Family Conference**, İstanbul: GYV Yayınları
- KIZILÇELİK, S., Erjem, Y. (1994). **Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü**, Ankara: Atilla Kitabevi
- LEWIS, B. (1991). **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi

- NİRUN, N. (1994). **Sistemantik Sosyoloji Yönünden Aile ve Kültür**, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları
- NİSBET, R. A. (2007). **Muhafazakârlık Düş ve Gerçek**, Haz. Kudret Bülbül, Ankara: Kadim Yayınları
- SEZAL, İ. (1992). **Sosyal Bilimlerde Temel Kavramlar**, Ankara: Akçağ Yayınları
- TABAKOĞLU, A. (1992). **Osmanlı Toplumunda Aile, Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C, I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları
- Türk Ailesi, (1992). **Sosyo-Kültürel Değişme Sürecinde Türk Ailesi**, C, I, Ankara: T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları

